

Fai 'e 'Eletā Russell M. Nelson

'O e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá

Ngaahi To'u Tangata Fehokotaki 'i he 'Ofá

'Oku fakakakato 'etau ngaahi faka'amu fakanatula ke fehokotaki fakafāmilí 'i he taimi 'oku tau fakafehokotaki ai 'etau ngaahi kuí 'o fakafou 'i he ngaahi ouau toputapu 'o e temipalé.

'Oku 'omi 'e he ngaahi tohi 'oku mau ma'u he fa'ahita'u Toetu'u pe taimi Kilisimasí ha ngaahi manatu melie ki ha ngaahi kaungāme'a mamae mo e kāingá. Ko e ni'ihi 'o e ngaahi pōpoaki ko iá 'oku 'omi fakataha ia mo ha ngaahi tā fakafāmilí mahu'inga. Ko e taha 'eni 'o e ngaahi tā na'á ne tohoaki'i 'eku tokangá.

Ko e taha 'eni homa makapuna uá. Te u ui ia ko "Lupé." Ne fakamanatu mai 'e he taá ni 'a 'ene fa'eé 'i he taimi ne 'i he ta'u ai ko 'eni. Ne u toe ma'u mai e tā ko 'eni 'o e fa'ē 'a "Lupé" mei he'eku ngaahi failé—he ko e taha ia 'o homa makapuná.

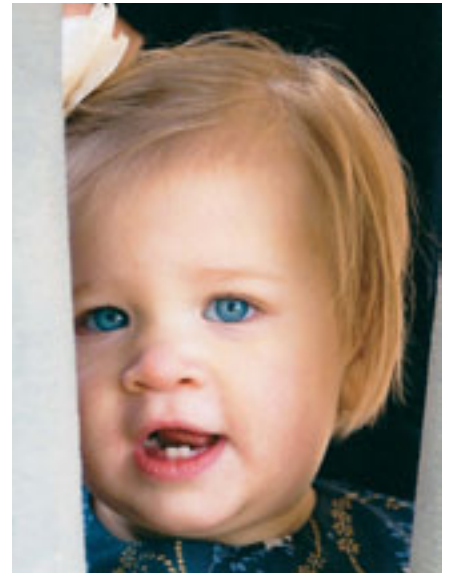
Ne u faitaa'i 'a e fa'ē 'a "Lupé" 'i he ta'u 'e 29 kuo hilí. 'Oku kei lanu pulú tatau pē hono kano'imata.

Ne mapuna hake e ngaahi manatu 'ofa mei he ta'u 'e nimangofulu kuo hilí, 'i he taimi na'e hoko ai 'a e kui 'a "Lupé—ko e taha homa ngaahi 'ofefiné—ko e mēmipa fo'ou taha ia homa fāmilí. Ko e taha 'eni hono ngaahi tā he'ene kei pēpē. 'Okú ne hoko he taimi ni ko ha fa'ē 'ofa, pea ko

e kui ua au 'a "Lupé." (He 'ikai ke u fakahā atu hoku tā he'eku kei pēpē. He 'ikai ke 'aonga ia.) 'Oku fokotu'u mai 'e he ngaahi la'itaa ni 'a e 'ofa 'okú ne fakafehokotaki 'a e ngaahi to'u tangata 'e faá.

'I he taimi 'oku ou fakakaukau ai ki he 'ofa 'oku ou ma'u ki he mēmipa takitaha 'o homau fāmilí, 'oku ou ongo'i 'a e 'ofa 'oku ma'u 'e he Tamai Hēvani ki He'ene fānaú. Lolotonga hono 'ohofi e fāmilí 'i he māmaní, 'oku talaki, hiki hake, mo malu'i 'e he Siasi 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oní'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní 'a e mo'oni ko ia ko e fāmilí ko e uho ia 'o e palani 'a e [Tokotaha Fakatupú] ki he iku'anga ta'engata 'o 'Ene fānaú. "Ko e Fāmilí: Ko Ha Fanongonongo ki Māmani" pea ko 'etau ngāue kāfakafa 'i he hisitōlia fakafāmilí ko e ongo fakamo'oni pē ia ki he anga hono 'omi 'e he Siasí ni 'a e 'amanaki leléi mo e tokoní ki he fa'unga toputapu 'o e fāmilí.

'Oku tau 'ako'i 'oku 'ikai hano ngata'anga 'o e 'ofa 'a e 'Otuá ki He'ene fānaú. 'Okú Ne 'ofa 'iate kinautolu kotoa

"Si'i Lupe," mokopuna ua fefine 'o 'Eletā Nalesoni

Fa'e 'a "Si'i Lupé," mokopuna fefine 'o 'Eletā Nalesoni

Kuifefine 'a "Si'i Lupé," 'ofefine 'o 'Eletā Nalesoni

Ngaahi kaati ouau temipalé

‘o tatau ai pē pe ko e hā ‘a e matakali, fonua pe ko e tu‘unga tangata pe fe-finé.¹ Kuó Ne fai pehē mei he kamata-angá pea ‘e hokohoko atu ‘Ene fai peheé. ‘Okú Ne fakaafei ‘a e tokotaha kotoa ke ma‘u ‘a e hakeaki‘i ta‘engatá ma‘a honau fāmilí. Ko ‘Ene ngāué ‘eni mo Hono nāunaú ke fakahoko ‘a e mo-‘ui ta‘e-fa‘a-mate mo e mo‘ui ta‘engatá—‘a e hakeaki‘i—‘o ‘Ene fānaú.² “He na‘e ‘ofa pehē ‘a e ‘Otuá ki māmani, na‘á ne foaki hono ‘Alo pē taha na‘e fakatupú, koe‘uhí ko ia kotoa pē ‘e tui kiate iá ke ‘oua na‘a ‘auha, kae ma‘u ‘a e mo‘ui ta‘engatá.”³

Na‘e malava ‘e he Fakalelei ‘a Hono ‘Alo ‘Ofa‘angá ke fakahoko fakatou‘osi ‘a

e ongo taumu‘a ‘a e Tamaí. Ka ne ta‘e-‘oua e Fakalelei, he ‘ikai ha ta‘e-fa‘a-mate. Ka ne ta‘e-‘oua e Fakalelei, he ‘ikai ha toe foki ki he ‘ao ‘o e Tamaí pea ‘ikai hoko atu e fāmilí hili ‘a fa‘itoka.

Koe‘uhí ko e Fakalelei, ‘oku malava ke fakatokanga‘i ai ‘a e ngaahi tāpuaki fungani ko ‘eni ‘e he fānau takitaha ‘a e ‘Otuá ‘a ia ‘oku nau talangofua ki He‘ene ngaahi fono ta‘engatá. ‘I he hisitōlia ‘o e māmani, kuo a‘usia ‘e he tokolahi ‘o ‘Ene fānaú ‘a e ngaahi tāpuaki ‘o e ongoongolelei, ka ‘oku tokolahi pē mo e nīihi ‘oku te‘eki ke nau ma‘u ia. ‘I he te‘eki ke ‘ai e tu‘unga ‘o e māmani, na‘e kamata ‘e he‘etau Tamaí Hēvani hono fakahoko e ouau ‘o e papitaisó ma‘a-

nautolu ne mate ‘oku te‘eki ‘ilo ki he ongoongolelei.⁴ ‘Okú Ne ‘ofa foki he fānau ko iá.

Na‘á Ne ‘oange foki kiate kinautolu mo ha founga ke nau kau ai ki ha fāmilí ta‘engata. Ko e tangata kotoa ‘oku ha‘u ki he māmani ko e hako ia ‘o ha mātu‘a ‘o ha ngaahi to‘u tangata. ‘Oku fakanatula pē ‘etau faka‘amu ke fe-hokotaki mo ‘etau ngaahi kuí. ‘Oku tau ma‘u e holi ko ‘eni neongo pe ko e hā hotau ta‘u motu‘á.

Fakakaukau ki he ngaahi fehokotaki fakalaumālie ‘oku fa‘u ‘i he taimi ‘oku tokoni‘i ai ‘e ha finemui ‘ene kui fe-finé ke fakahū e fakamatala fakafāmilí ‘i ha komipiuta, pe ko e taimi ‘oku sio ai ha talavou ki he hingoa ‘o ‘ene kui tangata uá ‘i he lekooti tohi kakaí. ‘I he taimi ‘oku tafoki ai hotau lotó ki he‘etau ngaahi kuí, ‘oku hoko leva ai ha liliu ‘i hotau lotó. ‘Oku tau ongo‘i ko e konga kitautolu ‘o ha me‘a ‘oku ma‘ongō‘onga ange. ‘Oku fakakakato ‘etau ngaahi faka‘amu fakanatula ke fehokotaki fakafāmilí ‘i he taimi ‘oku tau fakafehokotaki ai ‘etau ngaahi kuí ‘o fakafou ‘i he ngaahi ouau toputapu ‘o e temipalé.

Kuo langa ‘e he Siasí ha ngaahi temipale ke ofi ange ki he kakaí koe-‘uhí ko e mahu‘inga ‘o e ngāué ni,⁵ pea fakafaingofua‘i ange e fekumi ki he hisitōlia fakafāmilí ‘i ha toe taimi. ‘Oku fakalalaka foki mo e ngaahi founga ke fekumi mo teuteu‘i ai e ngaahi hingoa ki he ngaahi ouau ‘o e temipalé. Ne fanongonongo ‘e Palesiteni Kōtoni B. Hingikeli ‘i he konifelenisi ‘o ‘Okatopa 2005, ‘a e fakalalaka lelei ‘a e hisitōlia fakafāmilí mo e ngāue fakatemipalé. Na‘á ne pehē, “Ko e taha ‘o e ngaahi tafa‘aki ‘oku fai ki ai e hoha‘a ‘i he‘etau ngāue fakatemipalé, ko e lahi ange ko ia ‘a e ngaahi temipalé . . . he funga māmani, ko e lahi ai pē ia hono fa‘a fakahoko tu‘o lahi ‘o e ngāue fakafongá . . . Ko ia kuo fuoloa mai ‘emau fakahoko ha ngāue faingata‘a mo‘oni. . . . ‘Oku mau fakafalala ai ki he tekinolosia faingata‘a ‘o e komipiutá.”⁶

Talu mei ai, mo e ‘ikai ngata pē hono fakasi‘isi‘i e toutou fakahoko e ouau ki ha tokotaha tatau, ka kuo ‘ai ke faingofua e ngaahi fongá ke lava ‘e he meimei kāingalotu kotoa ‘o e Siasí ‘o ngāue ‘i he temipalé mo e hisitōlia

fakafāmilí. Kuo 'osi atu e taimi ne fakahoko pē 'e he kau mataotaō 'a e ngāue topupapū ni. Neongo pe ko e hā ho tūkungá, te ke lava 'o 'ai ke hoko e hisitōlia fakafāmilí ko e konga ho'ō mo'ui he taimi ní. 'Oku lava 'e he fānau Palaimelí 'o tā ha fu'u 'akau fakafāmilí. 'E lava e to'u tupú 'o fakahoko e papitaiso fakafongá. Te nau lava foki 'o tokoni ki he to'u tangata matu'otu'a angé he ngāue fakakomipiutá. 'E lava 'e he mātu'á 'o fakamatala'i ki honau hakó 'a e anga 'o 'enau mo'uí. 'Oku lava ke ma'u ha lekomeni tempale 'e he kāingalotu lalahi mo'ui tāu pea nau fakahoko ha ngaahi ouau fakatempale ma'a honau hakó.

Na'e pehē 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá, "Ko e fatongia ma'ongo'onga taha kuo tuku mai kiate kitautolu 'e he 'Otuá 'i he māmaní ke tau fekumi ki hotau kau pekiá."⁷ 'Oku toe faingofua ange ke fakahoko e fatongia ko iá 'i ha toe taimi 'i he tekinolosia fo'ou. 'Oku 'i ai ha founa 'oku 'iloa ko e "FamilySearch" fo'ou⁸ 'okú ne fakafaingofua'i 'a e ngāue fakatempalé mo e hisitōlia fakafāmilí. 'Oku tokoni e founa faka-Initaneti ko 'ení ki he kāingalotu ke 'ilo honau kāingá, fakapapau'i 'a e ngaahi ouau 'oku fie ma'u ke fakahoko ma'anautolú, mo teuteu'i honau ngaahi hingoá ki he tempalé. 'E lava pē 'o fai mei 'api, pe ko ha senitā hisitōlia fakafāmilí,⁹ pe ko ha feitu'u pē 'e faingamālie ai 'a e Initaneti. 'Oku faingofua ke muimui ki he ngaahi situpu ko 'ení.¹⁰

'Uluaki fakapapau'i 'a e kakai 'okú ke faka'amu ke fai ha ngāue fakatempale ki ai.

Paaki ha foomu Kole ki he Ouau Fakafāmilí. 'Oku 'oatu 'e he fakamatala pepá ni 'a e fakamatala 'oku fie ma'u 'i he tempalé 'o 'ikai ai ke toe fie ma'u ke ke 'ave 'a e fo'i tisi.

'Oku paaki 'a e ngaahi kaati ouau 'i he tempalé mei he foomu Kole ki he Ouau Fakafāmilí. 'Oku hiki mo fakahū ia ki he "FamilySearch" fo'ou 'i he 'aho pē ko iá.

Sai, fēfē leva kimoutolu 'oku 'ikai ke mou lava 'o ngāue 'i ha komipiutá pe 'oku 'ikai ke mou sa'ia hono ngāue 'aki e tekinolosia ko 'ení? 'Oua te ke tokanga ki ai! Kamata taha taha pē.

Kāingalotu mei he Siteiki Sani Salavatoa 'Ela Salavatoa Ilopango 'i he'enau hū 'i he Tempale Kwatemala Siti Kwatemalá.

Kamata 'i 'api. Kamata 'aki ha nge'esi puha pepa, hangē ko ia ne fokotu'u mai 'e Palesiteni Poiti K Peeká.¹¹ Fa'o ki he puha ko iá 'a e ngaahi fakamatala mahu'inga 'o kau kiate koe mo ho fāmilí. Tānaki atu ki ai mo e ngaahi fakamatala 'o ho fāmilí mei he nīhi kehé. Kumi tokoni leva mei he faifale'i hisitōlia fakafāmilí 'i ho uōtí pe koló. 'Oku lava ke ngāue 'aki 'e he faifale'i hisitōlia fakafāmilí 'a e founa "FamilySearch" fo'ou ke fakahoko e ngaahi ngāue fakakomipiuta kotoa pē 'oku fie ma'u ma'au, kau ai hono teuteu'i e ngaahi hingoa ki he tempalé. 'Oku ngāue tokoni ha kau faifale'i 'e meimei toko 60,000 'i he māmaní. 'E tokoni lahi kiate koe ha taha 'i ho uōtí pe koló.

'Oku liliu 'e he founa fo'ou 'o e FamilySearch 'a e founa ngāue 'i he hisitōlia fakafāmilí 'aki hono fa'u 'o ha tohi hohoko 'e taha. 'I he kuohilí, ne ngāue mavahe pē ha taha ia, 'o tauhi 'ene ngaahi lekooti fakafāmilí pē 'a'aná. Ne fa'a ngāue pē ha taha ia 'o 'ikai ke ne 'ilo'i pe ko e hā e me'a 'a e kau mē-mipa kehe 'o e fāmilí 'oku faí. 'I he taimi ní 'oku lava ke tokoni 'a e tokotaha kotoa pē ke tānaki ha fakamatala lolotonga 'enau fakafekau'aki hono fakatupulaki 'enau fu'u 'akau fakafāmilí.

Neongo ko e fu'u fakalaka lahi 'a e

FamilySearch fo'ou, ka ko ha kīi laka pē ia 'e taha ki mu'a. 'Oku lahi ange e ngāue 'oku hanga mai mei mu'a. Koe'uhi 'oku fakafaingofua'i 'e he founá ni 'a e hū ki he ngaahi fakamatala ne 'omi ki he Siasí he ngaahi laui ta'u kuo hilí mei he ngaahi ma'u'anga tokoni lahi, 'e lava 'e he FamilySearch fo'ou ke tala hano toutou fakahū mai 'o ha me'a tatau pe ngaahi fehālaaki ne 'ikai ke fakatokanga'i 'i he kuohilí. 'Oku 'aonga lahi e me'a ni kiate kinautolu ne 'i ai ha'anau ngaahi kui ko e kau paionia. 'Oku fie ma'u ke fakatonutonu 'a e toutou fakahū 'o e me'a tatau mo e ngaahi halá, pea 'e fai lelei ange pē ia 'e he tokotaha fakafō'ituituí ki hono fāmilí 'o'oná.

Mahalo pē te ke puputu'u 'i ho'o foua e ngaahi faingata'a ni. Kātaki 'o 'ilo'i 'oku mahino e ngaahi me'a 'okú ke hoha'a ki ai. 'Oku ngāue faivelenga e Siasí, 'i he tatakí fakalaumālie 'a Palesiteni Tōmasi S. Monisoní ke tokoni'i koe 'i hono veteki e ngaahi palopalemá ni. 'Oku tau ngāue fakataha ke fokotu'utu'u 'a e fu'u 'akau fakafāmilí ki he fānau kotoa 'a e 'Otuá. Ko e ngāue lahi 'eni pea 'oku lahi mo hono totongí.

Ko ha ngāue fakafiefia 'eni. Vakai angé ki he la'i tā ko 'ení ki he kau papi ului fo'ou 'oku nau fakahoko e ngāue fakatempale ma'a honau kāingá. Ko e

ngaahi ouau toputapú, ‘oku fakaiku ia ki hono hakeaki’i hotau ngaahi fāmili.¹⁶ Fakatauange ‘e lava ke tau ‘usia kotoa e taumu’a toputapú ni, ko ‘eku lotú ia ‘i he huafa ‘o Sisū Kalaisi, ‘ēmeni. ■

MA‘U‘ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, 1 Kolinitó 12:13; Kalētia 3:28; 2 Nifai 26:33.
2. Vakai, Mōse 1:39.
3. Sione 3:16.
4. Vakai, Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 124:33.
5. Ne toki pehē ‘e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni ko e pēseti ‘e 83 ‘o e kāingalotu ‘o e Siasí ‘i he māmani kotoa ‘oku nau nofo ‘i ha kilomita ‘e 320 mei ha tempale (vakai “‘Oku Mau Talitali Lelei Kimoutolu ki he Konifelenisí ni,” *Liabona*, Nōvema 2009, 4).
6. Gordon B. Hinckley, “Lea Talitali,” *Liabona*, Nōvema 2005, 5–6.
7. *Ngaahi Akonaki ‘a e Kau Palesiteni ‘o e Siasí: Siosefa Sāmita* (2007).
8. ‘Oku lolotonga ma’u atu ia ‘i he lea faka-Pilitāniá, Sipeini, Potukali, Falanisē mo e faka-Siamane. ‘E toki ma’u atu ‘i he faka-Siapani, Siaina mo e faka-Kōleá he kongá ki mui ‘o e ta’u ní.
9. ‘Oku ‘i ai hatau ngaahi senitá hisitōlia fakafāmili ‘e 4,000 tupu ‘i he māmani kotoa.
10. Kapau ‘okú ke lava ‘o ngāue ‘i ha kompiuta, hū ki he new.familysearch.org. ‘Oku fie ma’u ho fika mēmipapipi mo ho ‘aho fā‘ele‘i ki ho‘o fuofua lēsisitá. Te ke lava ‘o ma’u e fakamatalá ni mei he kalake ho uōti pe ko-ló. ‘I ho‘o hū pē ki he polokalamá, te ke lava ‘o fakapapau‘i ‘oku ‘i he polokalamá ‘a e fakamatala ki ngaahi kuí pea ko e hā e ngaahi ouau fakatemipale ‘oku fie ma’u. Te ke lava ‘o ‘ilo ho‘o ngaahi kuí ‘oku ‘ikai te ke ‘ilo‘i, pea tākaki atu ia ki ho‘o fu‘u ‘akau fakafāmili. Paaki ha foomu Kole ki ha Ouau Fakafāmili ke ‘ave ki he tempalé pea ko e kamata ia ‘a e founge ke fakahoko e ngaahi ouau ‘oku fie ma’u.
11. Vakai, Boyd K. packer, “Ko Ho Hisitōlia Fakafāmili: Ko Hono Kamata,” *Liabona*, ‘Aokosi 2003, 12–17.
12. ‘I he malumalu ‘o e tatakí ‘a e kau palesiteni-fakasiteiki, ‘oku tokanga‘i ‘e ha alēa‘anga mā‘olunga ‘e taha pe lahi ange ke tokanga‘i ‘a e ngāue fakatemipale mo e hisitōlia fakafāmili ‘i he siteiki. ‘I he tu‘unga fakauooti pe fakakolo ‘o e Siasí, ‘oku tatakí ‘e he kulupulita ‘o e taula‘eiki lahi pe palesiteni ‘o e kō-lomu ‘o e kaumātu‘á. ‘Oku lava ke ma’u atu ha ngaahi ma‘u‘anga tokoni lahi mei he ‘initaneti ke tokoni‘i e kau faifale‘i ‘o e hisitōlia fakafāmili mo e kau taki lakanga fakataula-‘eiki ke fakakakato honau ngaahi fatongia.
13. ‘Oku kau he ngaahi ma‘u‘anga tokoni ‘aonga ‘a e *Member’s Guide to Temple and Family History Work* (nāunau fika 36795), mo e *Instructor’s Guide* (nāunau fika 35804) fakataha mo e fo‘i DVD. ‘Oku lava ke download ‘a e ngaahi fakahinohinó pe mamata‘i ‘i he ‘initaneti ‘i he lds.org pe ‘ota ‘i he Tufaki‘anga Nāunau.
14. Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 128:24.
15. Vakai, ‘Isaia 61:1; Luke 4:18; Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 138:18, 31, 42.
16. Vakai, Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 128:18.

Kāingalotu ‘ofeina ‘eni mei he Siteiki Sani Salavatoa ‘Eli Salavatoa Ilopangó pea ko ‘enau fuofua hū ‘ena ‘i he Tempale Kwatemala Sití. ‘Oku nau pukepukē ‘enau ngaahi kaati tempalé, ‘oku ‘i ai e hingoa ‘o ha kāinga pekia kuo nau ‘osi fakahoko ki ai ha papitaiso fakafongā.

‘Oku mahu‘inga e fakahinohino mo e tatakí ‘a e lakanga fakataula‘eiki ke ola lelei ‘a e ngāue hisitōlia fakafāmili ‘a e Siasí. ‘Oku ako‘i mo fakamo‘oni ‘e he kau takí ‘a e tokāteline ‘okú ne pou-pou‘i e ngāue toputapú ni.¹² ‘Oku nau fai ha ngaahi uiu‘i mo vakai‘i ‘oku ma’u ‘a e fakahinohinó.¹³ ‘Oku nau fakakaukau ki he ‘ekitiviti fakatemipalé mo e hisitōlia fakafāmili ko ha founge ia ke hiki hake ai ‘a e laumālie honau uōti, fakamālohia fakalaumālie e kau ului fo‘ou, mo faitāpuekina e mo‘ui ‘a e kāingalotú kotoa.

Neongo ‘oku ma’u ‘e he ngāue fakatemipalé mo e hisitōlia fakafāmili ‘a e mālohi ke faitāpuekina ‘a kinautolu ‘i he maama ‘o e ngaahi laumālie, ka ‘okú ne ma’u ‘a e mālohi tatau pē ke faitāpuekina ‘a e kakai mo‘uí. ‘Oku ‘i ai hono ivi tākiekina ke fakama‘a ‘a kinautolu ‘oku ngāue ki aí. ‘Oku nau tokoni ke hakeaki‘i honau ngaahi fāmili.

‘Oku hakeaki‘i kitautolu ‘i he taimi ‘oku tau nofo fakataha ai mo hotau ngaahi kāingá ‘i he ‘ao ‘o e ‘Otua Māfima‘i. Ne ‘uluaki mamata ‘a e Palōfita ko Siosefa Sāmitá ki hotau fatongia peá ne pehē: “‘Oku ofi mai ‘a e fu‘u ‘aho lahi ‘o e ‘Eiki. Ko ia tuku ke tau fai, ko e siasi mo e kakai pea ko e Kau Mā‘oni‘oni ‘i he Ngaahi ‘Aho Kimui Ní, ha feilaulau ki he ‘Eiki ‘i he mā‘oni‘oni; pea tuku ke tau ‘oatu ‘i hono tempale toputapú . . . ha tohi ‘oku tu‘u ‘i ai ‘a e ngaahi lekooti ‘o hotau kau pekia, ‘a ia ‘e fe‘unga ke tali ‘i he me‘a kotoa pē.”¹⁴

Ko hotau fatongia fakatāutaha mo fakalūkufua ia ke teuteu‘i ‘a e lekooti ko iá. ‘I he‘etau ngāue fakatahá, ‘oku tau ngaohi ia ke fe‘unga ke tali ‘e he ‘Eiki. ‘I he ngaahi lekooti ko iá, ‘e lava ai ke fakahoko e ngaahi ouau ma‘a ‘etau ngaahi kui kuo pekia mo nau tali ‘o kapau ‘oku nau loto ki ai. ‘Oku lava ke ‘omi ‘e he ngaahi ouau ko iá ‘a e tau‘atā-iná ki he kau nofo pōpula ‘i he maama ‘o e ngaahi laumālie.¹⁵

‘Oku fakafehokotaki ‘e he ‘ofá ‘ema fānaú, makapuná, “Lupi,” mo e kotoa homa makapuna uá. ‘Oku fakafehokotaki foki kinautolu ‘e he ‘ofá ki he‘enau ngaahi kuí. Ko e ngaahi fehokotaki-‘anga ko iá, ‘a ia kuo fakama‘u ‘i he